

Autor E. F. Burian

Krátké zastavení u příležitosti životního jubilea „kontroverzního umělce“

Moje dílo, bohužel, Češi příliš neznají. Znají mne pouze jako režiséra. Ale jsem skladatelem asi 170 hudebních děl, z nichž jen velmi malá menšina je vydána, napsal jsem jako dramatik desítky her, zdramatizoval jsem další desítky autorů, psal jsem a píšu verše, maluji si pro sebe, nikoho tím neobtěžuji, architekturu jsem studoval, muziku jsem studoval, teorii folklóru, mám několik knížek, také nevydaných, o folklóru, o lidové písni, o městské lidové písni, to všechno skládám rok od roku do takové velké skříně a až jednou budou mít lidé zájem o to, kdo žil od roku 1904 do – nevím, kdy skončím –, tak si to v té skříně najdou.

(E. F. Burian v besedě s diváky D 34, leden 1959)

TEXT: JAN BURIAN, FOTO: ARCHIV J. BURIANA

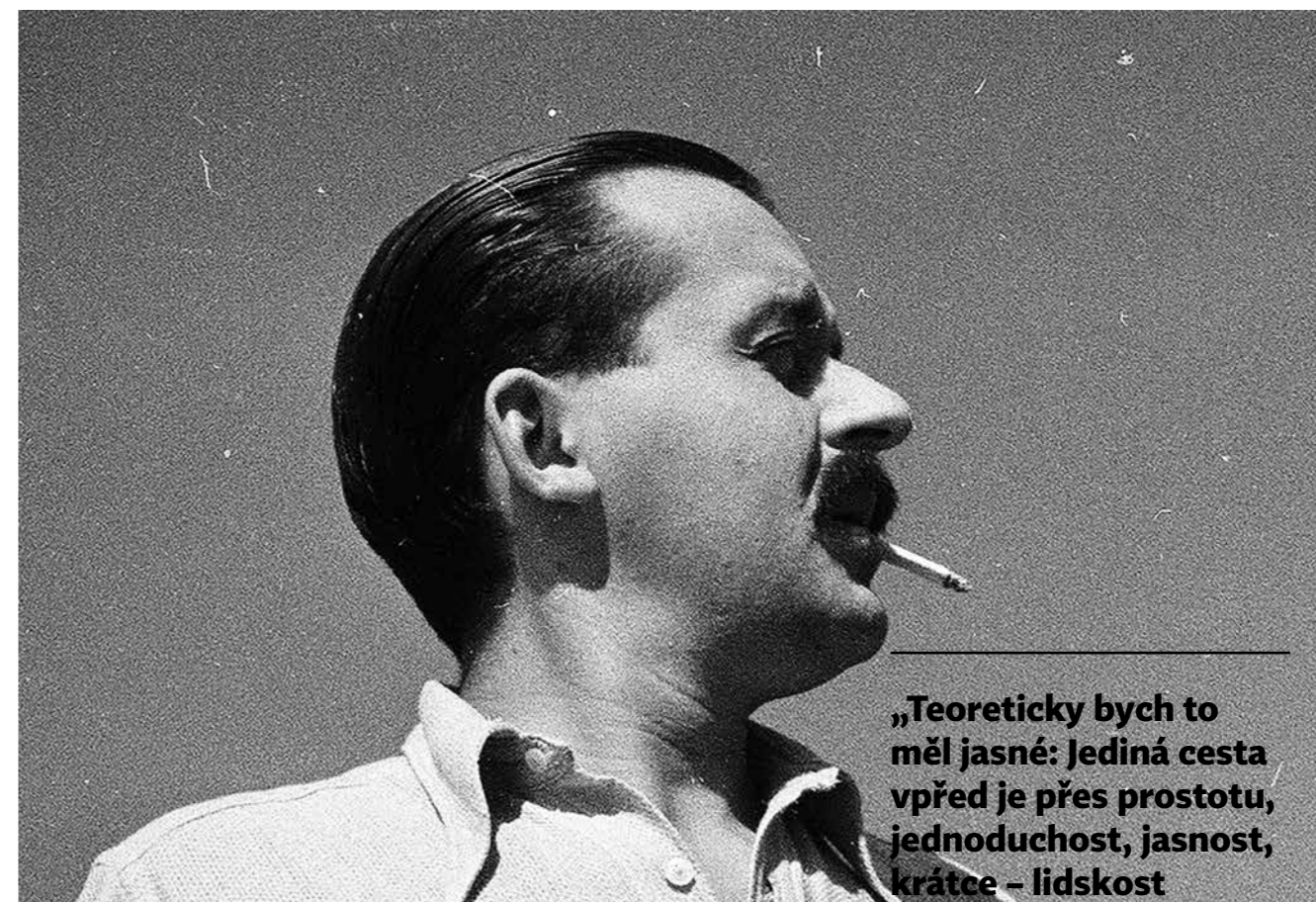
Narodil se v rodině věhlasného operního pěvce Emila Buriana. Když měl jeho otec v sedmdesátých letech minulého století sté výročí narození, slavilo to s ním i UNESCO. Bývá však zastíněn většinou hlasem svého bratra Karla. Ten na počátku 20. století odzpíval sto padesát hlavních rolí v newyorské Metropolitní opeře. Dnes se na oba bratry téměř zapomnělo, doma není nikdo prorokem...

Emil František byl klasickým příkladem samouka. Vystudoval sice pražskou konzervatoř, ale moc tam nechočil, většinou byl spatřován, jak bloumá po ulicích a čte si partitury moderních

skladatelů. Brzy napsal drobnou knížku *O moderní ruské hudbě* a studii s názvem *Černošské tance*. V devatenácti letech zkomponoval operu *Před slunce východem*, kterou přijalo Národní divadlo. Jiná jeho opera *Bubu z Montparnassu* z roku 1929 měla naopak premiéru až zhruba po osmdesáti letech od svého vzniku. Nejspíš proto, že jejím hlavním tématem jsou pohlavní choroby. E. F. Burian ani jako autor, ani jako člověk nebyl bezkonfliktní, jednoduchý či snadno pochopitelný. Patřil k umělcům avantgardistům s levicovými názory, uvěřil a zklamal se ve své

víře v socialistickou společnost, vyslovil spoustu radikálních názorů a nakonec s velkou pravděpodobností za tyto své názory zemřel. Životní příběh jeho posledních dvaceti let, jeho osobní zápas se dvěma totalitami 20. století, který se zřejmě nedal vyhrát, jsem popsal v knize *Nežádoucí návraty E. F. Buriana* (Galén, 2012). Některé Burianovy myšlenky byly zjevně vázány na jeho dobu, jiné jsou aktuální dodnes. Připomenu jen část jeho úvahy o „službě a posluze“ v umění, jejíž poselství je bezesporu i dnes inspirativní:

Co je to posluha v umění?

„Teoreticky bych to měl jasně: Jediná cesta vpřed je přes prostotu, jednoduchost, jasnost, krátce – lidskost

v nejlepším smyslu. Je to to nejtěžší, co dnes v umění vůbec je. Namáhám se, čárám, hroty tečkují, barvím, vyjadřuji se... dříve než šlápnu, tisíckrát půdu ohmatávám. A stále to nejde.“

Všechno to, čemu říkáme kých: posluha nízkým pudům diváctva; nadnášení nepravd; sentimentální pozlácování nemravnosti; zamlčování třeba i krutých pravd; falšování hodnot pro hmotný prospěch; výmluvy na „vkus širokého obecnstva“; zbabělost ve vynalézání a v experimentu; zakrývaná ziskuchtivost velkohubými výrazy; službičkování denní politice; „kam vítr, tam plášt“; a všechny ty bezplánovité tance bezcharakterů.

Co je to služba umění?

Především všechno to, co je opakem kých: boj proti nízkým pudům diváctva; odhalování lží; odsuzování nemravnosti; nebojácná přiznání krutých pravd; objevení hodnoty i bez nejmenší naděje na hmotný prospěch; snaha o kvalitní organizování „širokého vkusu“; odvaha k vynalézání novot, nebojácnost třeba k nejriskantnějšímu experimentu; odhození ziskuchtivosti a přiznání slabosti;

odloučení kultury od denní politiky; program ve velkém plánu, který může být dobrou pouze korigován a zlepšován, ale nikdy nemůže ztroskotati.

(E. F. Burian, 1940)

E. F. Burian jako autor měl velmi široký záběr. Helena Spurná se v knize *Emil František Burian a jeho cesty za operou* zmiňuje o sedmi jeho operách: *Alladina a Palomid* (1923), *Před slunce východem* (1924), *Bubu z Montparnassu* (1929), *Maryša* (1939), *Opera z pouti* (1955), *Račte odpustit* (1956) a *Dítě* (1959). Jeho *Maryša* se sice téměř neuvádí, ale jde o hluboké a silné dílo, hodné označení „národní opera“.

V době, kdy pracoval na svém posledním operním díle podle Šaldova románu *Dítě*, poznamenal si o své tvorbě do deníku:

Teoreticky bych to měl jasně: Jediná cesta vpřed je přes prostotu, jednoduchost,

jasnost, krátce – lidskost v nejlepším smyslu. Je to to nejtěžší, co dnes v umění vůbec je.

Namáhám se, čárám, hroty tečkují, barvím, vyjadřuji se... dříve než šlápnu, tisíckrát půdu ohmatávám. A stále to nejde.

V hudbě dělám pokusy. Píšu co nejstručněji, harmonicky co nejpřehledněji,

Unikátní foto s Vsevolodem Mejercholdem

rozbijím tonalitu, odstraňuji konvenční výtahy taktů... A až se dostanu k melodii, budu teprve na okraji neprobádaných a svůdných hloubek.

Janáček se pro tohleto utekl k figuracím. Hodně se dohmatal, a přeče něco nedotáhl. Jeho melodická linie byla krátkodechá, úryvkovitá...

To se to teoretizuje! A zatím mám na sobě ještě tolik balastu, nánosu, zvyku... a předsudků!

(E. F. Burian, soukromé zápisky, 15. 2. 1959)

Veřejnost si čas od času vzpomene na Burianovy písničky. Nejznámější je song na text Josefa Grusse *Chlupatý kaktus*, který bývá považován za evergreen a lidé většinou nevědí, kdo ho napsal. Často bývá Burian zmiňován jako autor či překladatel a interpret prvních českých blues – *Beale Street Blues*, *Moje blues*, *Půlnoční blues* aj. Napsal také zřejmě vůbec první knihu o jazzu, která vyšla na evropském kontinentě – *Jazz* – v roce 1928.

Před druhou světovou válkou skládal často různé šlágry, většinou kvůli obživě, ale zůstaly po něm i velmi originální verze různých lidových písní (*On zapomněl na dobu naší lásky*, *Na tom našem nátoni* aj.) Z nahrávek je těžko určit, o jaký žánr vlastně jde. Kapela i zpěvák oscilují mezi

folkorem, jazzem a moderní čtvrttónovou hudbou...

Spolu s Vítězslavem Nezvalem napsali i řadu písní pro divadlo (*Pane, navštivte můj stánek* aj.), proslul jako překladatel písniček z *Žebrácké opery*, které mnoho let po uvedení v jeho divadle D 34 proslavila například Hana Hegerová. V padesátých letech v opojení z „budování socialismu“ složil i dnes značně bizarní *Pochod rudého traktoristy* a pár dalších tzv. budovatelských písní: *Naše mašina, pane, ta to zná, ta polyká lány jak žádná jiná!*

V té samé době ovšem také skládal ostré divadelní protestsongy, například pro svou inscenaci Dykova *Krysaře*: *Krysy, krysy, krysy, dnes už není to, co bylo kdysi!*

E. F. Burian rozhodně nepatří k umělcům, pro jejichž pochopení by nám měl stačit černobílý pohled. Vzpomínám jen tak namátkou na dokument Jany Hádkové pro Českou televizi nazvaný *Fanatik tvořivosti*, kde si skladatel Jan Klusák, jenž těžko může být podezírán z lásky k minulému režimu, prohlíží před kamerou partituru Burianovy *Přede hry socialismu* a nakonec se otočí k divákům a řekne: „Ale stejně je to dobře napsaný.“

Tato Burianova symfonická skladba byla po únoru 1948 mimo jiné kritizována Zdeňkem Nejedlým za to, že v ní nejsou zakomponovány „vítězné únorové události“. Burian se mohl hájit jen tím, že ji napsal v roce 1947 a není věstec. Ve stejném roce složil i hudbu k filmu Karla Steklého *Siréna* a o rok později za ni dostal cenu na věhlasném filmovém festivalu v Benátkách. V roce 1955 spatřil světlo světa i legendární snímek Karla Zemana *Cesta do pravěku* taktéž s Burianovou hudbou.

E. F. Burian po sobě zanechal i devět smyčcových kvartetů. Ty komponoval v různých obdobích svého života a dobře dokumentují jeho skladatelský vývoj. Ne všechny jeho kvartety ale byly dosud natočeny, na jejich souborné vydání marně čekáme. Několikrát si však Burianových smyčcových kvartetů všimli v zahraničí, jeho *Třetí kvartet* nahrál například německý Weber Quartetten.

Zleva: Jan Werich, E. F. Burian, Jiří Voskovec

V Holandsku, kde se Burianově tvorbě soustavně věnoval *Ebony Quartet*, v roce 2011 vyšla skladba z roku 1926 *Americká suita pro dva klavíry*. Nenašli ji ovšem v této úpravě. Nedávno zesnulý dirigent Werner Herbers objevil kdesi v antikvariátu její divočejší verzi, rozepsanou pro více nástrojů, třeba i violofon. Na ni se, podobně jako na řadu jeho skladeb z různých časů, dávno zapomnělo.

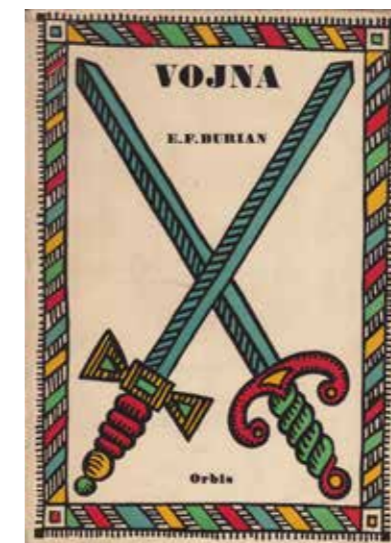
Kdo na E. F. Buriana vzpomíná s láskou, jsou hudebníci hrající na akordeon, vesměs trpící nedostatkem klasického materiálu. Pro ně v hlubokých padesátých letech složil třináctiminutový *Koncert pro akordeon a orchestr*...

E. F. Burian byl ovšem zejména básník jeviště. Jeho hudbu pro divadlo můžete nyní, v době jeho stovčatých narozenin, slyšet v inscenacích magické *Lásky, vzdoru a smrti*. Tu po dlouhých letech uvedly hned dva různé soubory – pražský *Body Voice Band* Jaroslavy Šikantové a *Slovácké divadlo* v Uherském Hradišti. Pamětníci si možná vybaví jinou Burianovu hru, sugestivní hudbu a strhující melodie z jeho *Vojny*, napsané na texty Karla Jaromíra Erbena. *Láska, vzdor a smrt* je určitým jejím pokračováním a vznikla pár měsíců po návratu E. F. Buriana z koncentračního tábora.

„*Smrt se ukázala jako malá, bílá a nečesivá Smrtka, která patří do rodiny*,” napsal o inscenaci z roku 1946 František Halas.

Autor divadelní hudby E. F. Burian se i v polovině let padesátých, kdy jakékoli experimenty nebyly v módě, odvážil pustit cestou, která by mnohé překvapila i dnes. V inscenaci Dostojevského *Bílých nocí* usedl ke klavíru a v jakémsi zvláštním dialogu s herci dotvářel představení svými improvizacemi.

Svou první básnickou sbírku *Idioteon* vydal E. F. Burian v třidvaceti letech, kdy byl okouzlen dadaismem. V pozdějších letech módní směry opustil a hledal vlastní cestu. Vytvořil obsáhlou životopisnou poemu *Jeden ze všech*. Ta mohla vyjít až ve své druhé verzi po válce. Její první verzi napsal v koncentračním táboře Neuengamme. Při bombardová-

ní lodi *Cap Arcona*, na níž byli převáženi vězni, se pak stejně jako pár desítek jiných Čechů zachránil skokem ze šestnácti metrů do ledového a přitom hořícího živlu, ale jeho dílo při tom skončilo ve vlnách Severního moře.

Jeho básně inspirované koncentračním táborem mají dodnes zvláštní sugestivitu:

MŘÍŽ

*To nejsou renesanční mříže
kráslíci branky do zámků*

*to nejsou balkonové mříže
ze serenád a copánků
to nejsou balkonové mříže
z idyllických dob našich bab
ty zde rez žádná nepřehryze –
za těmi zde tu hnije chlap*

Letos oslavujeme stovčaté výročí E. F. Burianova narození.

Muzikolog Ivan Vojtěch ve své studii o něm napsal:

„*Burian umírá v době, kdy měl před sebou období svých vrcholných syntéz, ke kterým se poctivě prodíral. Čekalo ho období, v němž měl s konečnou platností a v definitivním tvaru uzavřít svou tvůrčí cestu v hudbě. Neboť přes velké divadelnictví Burianovo nesla hudba niterný proud jeho života.*“

Teatrolog Bořivoj Srba, který se celý život věnoval Burianově jevištní tvorbě, by jistě napsal, že těžištěm Burianovy tvorby bylo divadlo. A podle Burianových posledních poznámek a plánů se zdá, že i tady bychom se bývali dočkali dalších překvapení.

Zemřel v pouhých pětapadesáti letech v roce 1959.

Adolf Hoffmeister tehdy napsal:

„*Nikdo s ním nesoutěžil, protože byl rychlejší, než si sám mohl stačit.*“

Kolik máme v historii umění podobných osobností? ☒